

*Федосеева К. Г.,**ад'юнтка денної форми навчання кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5844-1317>**Ткаченко І. М.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0144-0708>*

МАТЕРІАЛЬНА ШКОДА У СИСТЕМІ ОЗНАК СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 176 КК УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз матеріальної шкоди як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 Кримінального кодексу України. Розкрито теоретичні підходи до розуміння наслідків кримінального правопорушення та обґрунтовано особливу роль матеріальної шкоди як законодавчого критерію криміналізації порушень авторського права і суміжних прав. Акцентовано увагу на проблемах чинного нормативного регулювання, зокрема на відсутності визначення змісту матеріальної шкоди та методики її обчислення, що зумовлює неоднорідність правозастосовної практики. Проаналізовано співвідношення кримінально-правового та цивільно-правового підходів до визначення майнових втрат, зокрема реальних збитків і упущеної вигоди. Обґрунтовано, що хоча упущена вигода є повноцінним різновидом збитків у цивільному праві, вона не може визнаватися матеріальною шкодою у кримінально-правовому розумінні. Значну увагу приділено аналізу судової практики, зокрема правових позицій Верховного Суду, які підтверджують неприпустимість використання показника неотриманого прибутку для встановлення складу кримінального правопорушення за ст. 176 КК України. Окремо досліджено роль судових експертиз у визначенні розміру матеріальної шкоди та наголошено на необхідності критичної оцінки експертних висновків, що ґрунтуються на розрахунку роялті або потенційного доходу. Зроблено висновок про доцільність системного підходу до оцінки матеріальної шкоди з урахуванням доктринальних напрацювань і вимог кримінального процесу. Проаналізовано положення проекту нового Кримінального кодексу України, які передбачають багаторівневу систему видів і ступенів шкоди та розмежування злочинів і провин у сфері інтелектуальної власності. Обґрунтовано, що запропонована модель є більш гнучкою та здатною забезпечити пропорційне кримінально-правове реагування відповідно до фактичної суспільної небезпечності порушень авторського права і суміжних прав.

Ключові слова: кримінальний кодекс України, кримінально-правовий захист, авторське право, суміжні права, інтелектуальна власність, об'єктивна сторона, матеріальна шкода, упущена вигода, реальні збитки.

Постановка проблеми. У чинному кримінальному законодавстві України матеріальна шкода виступає однією з ключових

конструктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 Кримінального кодексу України, оскільки саме з її настанням закон пов'язує можливість криміналізації порушень авторського права і суміжних прав. За відсутності встановленої матеріальної шкоди відповідне діяння втрачає кримінально-правове значення та підлягає реагуванню виключно в межах цивільно-правових або адміністративно-правових механізмів. Такий підхід обумовлює підвищені вимоги до точності, обґрунтованості та методологічної визначеності встановлення розміру шкоди у кримінальному провадженні.

Водночас примітка до ст. 176 КК України обмежується закріпленням лише кількісних порогових показників значної, великої та особливо великої матеріальної шкоди, не розкриваючи її змісту, структури та допустимих способів обчислення. Відсутність законодавчо визначених критеріїв розмежування реальних збитків і упущеної вигоди породжує істотні труднощі у правозастосовній практиці, зокрема під час призначення судово-економічних експертиз та оцінки їх висновків судом.

Особливої гостроти проблема набуває у справах про порушення авторського права і суміжних прав, де матеріальні втрати правовласників часто проявляються не у формі прямої майнової шкоди, а у вигляді неотриманого доходу (роялті), що з позиції цивільного права кваліфікується як упущена вигода. Натомість у кримінально-правовому вимірі використання такого показника як підстави для встановлення складу кримінального правопорушення викликає обґрунтовані сумніви та не знаходить однозначної підтримки у судовій практиці, що підтверджується рішеннями Верховного Суду.

Наявна невизначеність призводить до неоднорідності судової практики, скасування вироків та порушення принципу правової визначеності, а також ускладнює реалізацію принципу пропорційності кримінально-правового реагування. У цьому контексті актуалізується потреба комплексного наукового аналізу матеріальної шкоди як ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 КК України, з урахуванням співвідношення кримінально-правових і цивільно-правових підходів, практики застосування експертних методик та положень проекту нового Кримінального кодексу України, який пропонує багаторівневу модель оцінки майнової шкоди.

Стан дослідження. Теоретичним підґрунтям для дослідження матеріальної шкоди як обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 КК України, стали праці вітчизняних науковців, зокрема: А. Захарук, А. Кирилюк, О. Коротюк, Д. Кравчук, Г. Лебедевої, А. Штефан та інших.

Метою наукової статті є аналіз матеріальної шкоди як обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 КК України, з'ясування її змісту, значення та особливостей встановлення у судовій практиці, а також вироблення пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правового регулювання у сфері охорони авторського права і суміжних прав.

Виклад основного матеріалу. У теорії кримінального права наслідки кримінального правопорушення розглядаються як одна з ключових ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, яка залежно від законодавчої конструкції може мати факультативний або обов'язковий характер. У випадках, коли кримінально-правова норма прямо пов'язує настання кримінальної відповідальності з наявністю певних шкідливих наслідків, такі наслідки набувають статусу конструктивної ознаки складу кримінального правопорушення та підлягають обов'язковому встановленню у процесі доказування.

Саме такий підхід реалізовано у диспозиції ст. 176 Кримінального кодексу України (далі – КК України), відповідно до якої кримінальна відповідальність за порушення авторського права і суміжних прав настає лише за умови заподіяння матеріальної шкоди у значному, великому або особливо великому розмірі. За відсутності встановленої матеріальної шкоди відповідне діяння не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 КК України та може тягнути за собою застосування виключно цивільно-правових або адміністративно-правових заходів впливу.

У цьому контексті матеріальна шкода виступає не лише показником суспільної небезпечності відповідного діяння, а й законодавчо визначеним критерієм криміналізації порушень авторського права і суміжних прав, що обумовлює підвищені вимоги до повноти, обґрунтованості та достовірності її встановлення у кримінальному провадженні.

А. В. Кирилюк у своєму науковому дослідженні підтверджує, що матеріальна шкода є ключовою конструктивною ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 КК України, оскільки саме вона виступає законодавчим критерієм криміналізації порушень авторського права і суміжних прав. Науковець наголошує, що встановлення матеріальної шкоди у значному, великому або особливо великому розмірі є необхідною умовою притягнення особи до кримінальної відповідальності, а відсутність доведеного розміру шкоди виключає наявність складу цього кримінального правопорушення. Водночас, звертає увагу на те, що примітка до ст. 176 КК України містить лише кількісні пороги показники шкоди, не визначаючи її змісту та методики обчислення, що негативно впливає на єдність правозастосовної практики [1].

Викладена позиція А. В. Кирилюк актуалізує потребу переосмислення підходів до визначення шкоди у кримінально-правовій охороні авторських і суміжних прав. Зазначена проблема частково врахована у проєкті нового Кримінального кодексу України, в якому пропонується відхід від виключно кількісного підходу до оцінки шкоди та запровадження багаторівневої системи її видів і ступенів тяжкості. Зокрема, порушення майнових

прав інтелектуальної власності пропонується розмежовувати залежно від спричинення істотної, суттєвої, значної або тяжкої майнової шкоди, а також виділяти окремі випадки, коли шкода відсутня. Така модель спрямована на більш пропорційне кримінально-правове реагування та усунення недоліків чинної редакції ст. 176 КК України [2].

Важливим є й те, що проєкт КК передбачає кримінально-правову реакцію не лише на злочини, а й на провини у сфері порушення майнових та особистих немайнових прав інтелектуальної власності. Така модель дозволяє враховувати як ступінь суспільної небезпечності посягання, так і реальні наслідки для правовласника. У цілому, положення проєкту нового Кримінального кодексу України демонструють прагнення відійти від формального визначення шкоди виключно через грошові пороги та наблизити кримінально-правову оцінку порушень авторського права і суміжних прав до їх фактичної суспільної небезпечності.

У контексті кримінально-правового аналізу матеріальної шкоди важливо звернути увагу на її цивільно-правовий аспект, адже саме через поняття збитків формується уявлення про потенційні втрати потерпілого. Так, Цивільним кодексом України (далі – ЦКУ) статтею 22 визначено види збитків, ними є зокрема реальні збитки (втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права) та упущена вигода (доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене) [3].

Реальні збитки відображають фактично понесені витрати або безпосередню втрату майна, в той час як, упущена вигода дозволяє врахувати потенційний дохід, який особа могла б одержати за звичайних обставин, якби не було порушено її права. Такий підхід особливо актуальний у випадках правопорушень, пов'язаних із інтелектуальною власністю, де шкода часто проявляється не лише в безпосередній втраті майна, а й у неможливості отримати очікуваний прибуток від використання об'єкта права. Розгляд упущеної вигоди в цьому контексті дозволяє створити більш повну й справедливую оцінку наслідків порушення, підкреслюючи економічну значущість правопорушення та забезпечуючи комплексний підхід до визначення матеріальної шкоди для цілей кримінальної відповідальності.

У науковій роботі Д. Кравчук та А. Захарук упущена вигода розглядається як самостійний різновид майнових втрат, що полягає у неодержаному доході (прибутку), на який особа могла обґрунтовано розраховувати за звичайних умов, якби її суб'єктивне право не було порушене. Авторі підкреслюють, що упущена вигода не отожднюється з гіпотетичними або абстрактними очікуваннями, а повинна ґрунтуватися на реальній можливості приросту майна, підтверженій належними доказами та життям потерпілого стороною заходів щодо отримання відповідного доходу. На відміну від реальних збитків, які відображають фактичне зменшення майнового стану, упущена вигода характеризує втрату потенційного майнового приросту, що не був реалізований унаслідок протиправної поведінки іншої сторони, а її визначення має здійснюватися з урахуванням критеріїв імовірності, передбачуваності та виправданих очікувань доходу, закріплених у законодавстві та судовій практиці [4].

Встановлення розміру упущеної вигоди характеризується підвищенням рівнем складності, оскільки її обчислення ґрунтується на ймовірнісних економічних показниках і потребує

залучення спеціальних знань, що, у свою чергу, зумовлює неоднорідність експертної та судової практики.

На практиці судові інстанції демонструють відмову у визнанні упущеної вигоди як елемента матеріальної шкоди у кримінальних справах, оскільки матеріальна шкода або матеріальні збитки, які визначають наявність складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 КК України, не можуть визначатися на підставі розрахунку неотриманого прибутку (упущеної вигоди), а мають встановлюватися на підставі прямої дійсної шкоди, завданої діями винної особи.

Так, 13 листопада 2018 року Верховний Суд України у справі № 449/613/15-к підкреслив, що матеріальна шкода, яка є обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 176 КК України, не може визначатися на основі показника «неотриманого прибутку (доходу)» або потенційної вигоди, а має базуватися на реальній, прямій шкоді, завданій діями особи. Суд зазначив, що розрахунок збитків, проведений на підставі довідки ТзОВ «Юридична фірма «Віндекс», який враховував очікуваний прибуток, не відповідав законодавчо встановленим вимогам і не міг слугувати доказом наявності та розміру матеріальної шкоди для кваліфікації кримінального правопорушення [5].

Постановою Верховного Суду вирок та Апеляційне рішення були скасовані, а справа передана на новий розгляд, що підкреслює важливість диференціації реальних збитків і упущеної вигоди у кримінально-правовій практиці та демонструє, що остання не є належним підґрунтям для встановлення складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 КК України.

Думка, зазначена у дослідженні Г. В. Лебедевої різнилася з практичною основою застосування упущеної вигоди в рамках судових проваджень, оскільки остання підкреслює, що у сфері охорони прав інтелектуальної власності переважна частка збитків потерпілих формується саме через упущену вигоду, тобто потенційний дохід, який суб'єкт права міг би одержати за умови відсутності порушення його прав. Авторка пропонує використовувати ціну оригіналу твору або іншого об'єкта інтелектуальної власності як базу для розрахунку таких збитків, що дозволяє встановити обґрунтовану грошову оцінку втрат [6].

На нашу думку, даний підхід до визначення упущеної вигоди є цілком логічним і прагматичним у контексті прав інтелектуальної власності, оскільки він забезпечує конкретну методику оцінювання збитків і мінімізує спекулятивність при визначенні потенційного доходу, але водночас цей підхід не може застосовуватися в межах розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 176 КК України, оскільки матеріальна шкода або матеріальні збитки, які визначають наявність складу кримінального правопорушення, не можуть визначатися на підставі розрахунку неотриманого прибутку (упущеної вигоди), а мають встановлюватися на основі прямої дійсної шкоди, завданої діями винної особи. Таким чином, хоча методика розрахунку упущеної вигоди дозволяє сформувати обґрунтовану грошову оцінку втрат у цивільно-правовому контексті, її застосування у кримінальному процесі обмежене законодавчо та практично.

Тому, справа № 449/613/15-к наочно ілюструє, що для обґрунтованого визначення матеріальної шкоди необхідне застосування спеціальних «методик», які дозволяють відокремити реальні збитки від потенційної вигоди. У зв'язку з цим у правозастосовній діяльності виникає нагальна потреба у використанні системного підходу до оцінки матеріальної шкоди, який

ґрунтується на загальноновизначених принципах та доктринальних напрацюваннях.

Особливу роль у цьому процесі відіграє залучення спеціальних знань шляхом призначення експертиз, які відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) визначають розмір матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, заподіяним кримінальним правопорушенням [7].

При проведенні експертного дослідження оцінюється низка релевантних показників: вартість ліцензійного використання об'єкта авторського права, кількість незаконно виготовлених або розповсюджених примірників, тривалість та характер порушення, а також інші економічні фактори, які прямо впливають на визначення фактичних збитків. Тільки комплексне врахування цих аспектів дозволяє сформулювати обґрунтований висновок про наявність і розмір матеріальної шкоди, що є необхідною умовою для правильного застосування кримінального законодавства та справедливого судового рішення.

Проте у судовій практиці є випадки, коли навіть наявність експертизи у матеріалах кримінального провадження не допомагає у правильній оцінці матеріальної шкоди, оскільки вона була призначена для встановлення «недоотриманого платежу (роялті)», тобто упущеної вигоди, а не прямої матеріальної шкоди, яка є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 КК України.

Так, 23 січня 2020 року Соснівським районним судом м. Черкаси розглянуто справу № 712/98/15-к, де обвинувачення ґрунтувалось, зокрема й на висновку експерта № 1/1129 від 19.10.2014, відповідно до якого правовласнику було завдано збитків у розмірі 20 853 грн. Водночас суд звернув увагу на те, що зазначена сума була визначена експертом як недоотриманий платіж (роялті), тобто як упущена вигода, яка не може ототожнюватися з прямою матеріальною шкодою. Такий підхід відповідає вищезгаданій правовій позиції Верховного Суду, викладеній у постанові від 13 листопада 2018 року у справі № 449/613/15-к, згідно з якою упущена вигода не утворює об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого статтею 176 КК України. Отже, навіть наявність експертного висновку не звільняє суд від обов'язку перевірити, чи відповідає встановлений експертом економічний показник кримінально-правовому поняттю матеріальної шкоди [8].

Таким чином, проведений аналіз вищезгаданих справ № 449/613/15-к та № 712/98/15-к демонструє одну з ключових проблем правозастосування у провадженнях про порушення авторського права і суміжних прав, а саме те, що експертні дослідження, спрямовані на встановлення упущеної вигоди, не можуть автоматично слугувати доказом наявності матеріальної шкоди у кримінально-правовому розумінні. Це, своєю чергою, вимагає від органів досудового розслідування та суду чіткого розмежування цивільно-правових і кримінально-правових категорій шкоди, а також більш зваженого підходу до призначення і оцінки експертиз у кримінальних провадженнях, передбачених ст. 176 КК України.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що матеріальна шкода у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 КК України, виконує подвійну функцію: з одного боку, вона відображає рівень суспільної небезпечності діяння, а з іншого – виступає законодавчим критерієм криміналізації порушень авторського права і суміжних

прав. Її відсутність виключає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності та зумовлює застосування лише цивільно-правових або адміністративних засобів захисту.

Проаналізовано, що чинне законодавче регулювання зводить визначення матеріальної шкоди до кількісних грошових порогів, не розкриваючи її змісту та способів обчислення. Це негативно впливає на єдність правозастосовної практики й ускладнює доказування у кримінальних провадженнях. Судова практика, зокрема позиції Верховного Суду, послідовно підтверджує, що упущена вигода не може визнаватися матеріальною шкодою у кримінально-правовому розумінні та не утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 КК України.

Водночас у цивільно-правовому аспекті упущена вигода є повноцінним різновидом майнових втрат і має істотне значення для захисту прав інтелектуальної власності. Це зумовлює необхідність чіткого розмежування цивільно-правових і кримінально-правових категорій шкоди, а також критичного підходу до оцінки експертних висновків у кримінальних справах.

Зроблено висновок, що положення проекту нового Кримінального кодексу України, які передбачають багаторівневу систему оцінки шкоди та диференціацію кримінально-правової відповідальності залежно від її виду й тяжкості, є концептуально більш узгодженими та здатними усунути частину наявних проблем. Їх реалізація сприятиме підвищенню правової визначеності, пропорційності кримінально-правового реагування та ефективності охорони авторських і суміжних прав.

Література:

1. Кирилюк А. В. Кримінально-правові проблеми охорони авторських прав в мережі інтернет. А. В. Кирилюк. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 27. С. 149–153.
2. Текст проекту нового Кримінального кодексу України/Draft of the new Criminal Code of Ukraine. Головна | Новий Кримінальний Кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.
3. Цивільний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
4. Захарук А., Кравчук Д. Актуальні проблеми відшкодування упущеної вигоди. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2024. № 127. С. 27–33. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2024/1.127-5>.
5. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 13 листопада 2018 року у справі № 449/613/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78376645>.
6. Лебедєва Г. В. Захист прав та інтересів фізичних осіб, порушених унаслідок використання об'єктів права інтелектуальної власності : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2021.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
8. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 23 січня 2020 року у справі № 712/98/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87101081>.

Fedosieieva K., Tkachenko I. Material damage in the system of elements of the criminal offense provided for in article 176 of the criminal code of Ukraine

Summary. The article provides a comprehensive analysis of material damage as a mandatory element of the objective side of the criminal offense stipulated in Article 176 of the Criminal Code of Ukraine. Theoretical approaches to understanding the consequences of criminal offenses are examined, with particular emphasis on the role of material damage as a legislative criterion for the criminalization of infringements of copyright and related rights. The study highlights significant shortcomings of the current legal regulation, including the absence of a clear definition of the content of material damage and methods for its calculation, which leads to inconsistency in law enforcement practice. Special attention is paid to the correlation between criminal law and civil law approaches to determining property losses, in particular actual damages and lost profits. It is substantiated that although lost profits constitute a legitimate type of damage within civil law, they cannot be recognized as material damage in the criminal law sense. The article analyzes judicial practice, including the legal positions of the Supreme Court of Ukraine, which consistently confirm the inadmissibility of using indicators of unreceived income or expected profit to establish the corpus delicti under Article 176 of the Criminal Code of Ukraine. The role of forensic examinations in determining the amount of material damage is also examined. The author emphasizes the necessity of a critical assessment of expert conclusions based on royalty calculations or potential income, as such approaches do not correspond to the criminal law understanding of material damage. It is argued that a systematic and doctrinally grounded approach to the assessment of damage is essential for ensuring legality and fairness in criminal proceedings. Furthermore, the article analyzes the provisions of the draft of the new Criminal Code of Ukraine, which introduces a multi-level system of damage types and degrees of severity, as well as a distinction between crimes and misdemeanors in the field of intellectual property protection. It is concluded that this model represents a more balanced and proportionate approach to criminal liability, better aligned with the actual level of social harm caused by infringements of copyright and related rights.

Key words: Criminal Code of Ukraine, criminal-law protection, copyright, related rights, intellectual property, objective side (of a criminal offense), material damage, lost profit, actual damages.

Дата першого надходження статті до видання: 07.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)